

"הקישואים והקשיים"

ספר במדבר פרק יא

(א) וַיְהִי הָעָם בְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאֶזְנֵי יְדֹד וַיִּשְׁמַע יְדֹד וַיַּחֲרֵ אָפוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ יְדֹד וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמַּחֲנֶה: (ב) וַיִּצְעַק הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל יְדֹד וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ: (ג) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא תִבְעֵרָה כִּי בְעֵרָה בָּם אֵשׁ יְדֹד: (ד) וְהָאֶסְפָּסָף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוָּו תְּאַוָּה וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאכְלֵנוּ בִּשָׂר: (ה) זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִיּוֹם: (ו) וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יִבְשָׁה אֵין פֶּל בְּלִתֵּי אֶל הַמָּן עֵינֵינוּ:

רש"י על במדבר פרק יא פסוק ה

(ה) **אָשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם** – אִם תֹּאמַר קִשְׁמֵרִים נֹתְנִים לָהֶם דְּגִים חֲנָם? וְהֲלֹא כִּבְר נֹאמַר (שְׁמוֹת ה) וַתִּבֶּן לָהּ יִתְנָן לְכֶסֶם אִם תִּבֶּן לֹא הִיוּ נֹתְנִין לָהֶם חֲנָם דְּגִים הִיוּ נֹתְנִין לָהֶם חֲנָם? **וַמָּהוּ אֹמַר חֲנָם? חֲנָם מִן הַמְּזֻזוֹת:**

☒ מה הכריח את רש"י לפרש תיבת "חנים" כה רחוק מפשוטו של מקרא, ולא פי' כהרמב"ן כפשוטו?

רמב"ן

[ה.] וטעם אשר נאכל במצרים חנם לפי פשוטו, כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים במצודה ובמכמורות, והיו נותנין להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת [א] $\text{ע"כ} \text{מ"ג} \text{ל'} \text{מ"ג} \text{מ"ג} \text{מ"ג} \text{מ"ג}$ והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאד- כי היא כגן הירק-

וכאשר היו חופרין להן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו, והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ, והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג עבדי המלך, ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים-

ומשיך ברש"י בד"ה הבא:

את הקשאים – אמר ר' שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו? מפני שהן קשים למניקות! אומרים לאשה חל תאכלי קום וכלל מפני התינוק משל למלך וכו' כדאיתא בספרי:

מנין מקורו של רש"י?

ספרי דבי רב [פיסקא פז יא,ה]

"את הקישואים" ר' שמעון אומר מפני מה המן משתנה להם לכל דבר שהיו רוצים, חוץ מחמשת מינים הללו?

משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו, הנראה שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע, ובכל כך היה הבן ההוא מתרעם על אביו, לומר: לא מפני שאוהבני, אלא שאי אפשר לו שאוכל.

ובהמשך שם [פסוק ח]. איתא::

"והיה טעמו כטעם לשד השמן" ... דבר אחר: מה הדד הזה שהוא מין אחד ומשתנה למינים הרבה, כך היה המן משתנה להם לישראל לכל

דבר שהם רוצים, משל אומרים לאשה- אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק-

עיונים:

- ☒ רש"י בשאלתו יוצא מתוך הנחה-מוקדמת ש"המן נשתנה לכל דבר" – מנין לו זאת? אדרבה בפסוקים הבאים משמע שהמן "היה טעמו כטעם לשד השמן" ו"כצפיחית בדבש" **ותו לא ...**
- ☒ מדוע אין רש"י פותח שאלתו גם על הדגה? וכי לדגים כן היה המן משתנה? ...

עיינו דעת-רמב"ן על שאלה זו:

[ד.] ויאמרו מי יאכלנו בשר - כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום, אע"פ שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקצתם מקנה ואכלו ממנו הגדולים, כמנהג המחנות ומקומות היוקר

אבל בדגים אמרו (פסוק ה) זכרנו את הדגה, כזוכר הנשכחות, כי לא אכלו דגים מיום צאתם ממצרים ועד הנה;

הרי שלדעת הרמב"ן גם לדגים לא היה משתנה, ומדוע רש"י שואל רק על הקישואים? ...

- ☒ לכשתעיינו במקורו של רש"י [בספרי דבי רב] תמצאו שרש"י "הרכיב" פירושו משני-קטעים שונים בספרי, שנאמרו על פסוקים-שונים, והענין שמינים אלו קשים למניקות, לא מובא במקור בשם ר' שמעון.
- ☒ ולמה לא מסתפק רש"י בטעם שקשים למניקות, ומצדף גם את ה"משל למלך" וכו' ?
- ☒ מהמשל משמע שרק שום ובצל קשים למניקות, ומדוע מנעו מהן גם שאר המינין שבפסוק?

יוזבן בהקדם "קלאץ-קשיא" כפולה:

- איזה "מכנה-משותף" [למעליותא] - ישנו במינים הללו, אשר לכן בה התגעגעו דווקא אליהם?
- מדוע בחרו להתאונן ע"כ דווקא ב"עיתוי" הלזה?
- ובכדי לענות על כך יש לקבוע תחילה את "זהותן" של מינין אלו מבחינה בוטאנית?

מי הם ה"בוציניא"?

רש"י סוכה דף נו/ב

בוציניא טבא מקרא ... ללעת קטנה ... עד פתיגלל ותיעשה קרא, הניחה ותגדל טוב לו ליטלה מיד,

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יא/א

דאמר מר צנון מחתך אוכל חזרת מהפך מאכל קישות מרחיב מעיים והא תנא דבי רבי ישמעאל למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות? לא קשיא הא ברברבי הא בזוטרי

הרי שדלעת-קטנה טובה לבני-מעיים!

רמב"ם הלכות דעות פרק ד

דברים המשלשלין את בני מעיים, כגון [ענבים ותאנים ותותים ואגסים = אלא שבאלו לא פונקו גם במצרים...] ואבטיחים ומיני הקישואים ומיני מלפפונות-אוכל אדם אותן בתחילה, קודם אכילה.

וזהו הקשר גם לבצלים ושומים:

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פב/א

תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כנים שבבני מעיים...

הטעם שאין רש"י מסתפק ב"משל למלך" שממנו משמע שמאכלים אלו הם "מאכלים רעים" לכלל בני ישראל [שהם ה"בן מלך" שבמשל] - ולא רק למניקות.

כדמוכח מהרמב"ם הלכות דעות פרק ד

(יב) ויש מאכלות שהן רעים, ... כגון דגים גדולים, ... והחציר- והבצלים- והשומים- והחרדל, והצנון, כל אלו מאכלים רעים הם- //ובימות החמה לא יאכל מהם כלל "

כי בלי המשל "אומרים לאשה"- יוקשה: וכי היה במן ממשן של המינים? והלא רק "טעמים" הורגש בו, ומה נזק יש בזה?

ועל זה עונה ה"משל אומרים לאשה": כי גם בחלב-האם אין שם המירקם-הממשי, רק הטעם מצוי בחלב והוא המזיק, כך טעם אלו ב'מן' שהוא ה'דד', [ובני ישראל הם 'היונק'] לכן זה מזיק לכולם!

[מצאנו חיזוק לרעיון זה - מהפסוק: "כי תאמר אלי שאהו

בחקך כאשר ישא האומן את היונק"]

בחלק הפרשנות-ה"מילונית" שברש"י:

- ☒ מדוע מפרש קוקומברו"ש [מלפפונים] ולא כת"א: בוציניא? [ואם חולק למה מביאו?]
- ☒ מדוע מוסיף רק באן תיבת "הם" [קוקומברו"ש]?
- ☒ מדוע נזכר רש"י בחרגום אונקלוס רק בהגיעו לפירוש תיבת "החציר" - למה לא פי' מיד שבתיבת "הקשואים" שאונקלוס תרגמו אחרת?

אלא: כלל הוא ברש"י שאין עניינו לשמש "מילון עברי-צרפתי", אלא כאשר זיהוי-משמעות-המילה, נוגעת להבנת המקרא!

מאי נפקא-מינא בפשט - אם אלו מלפפונים או דלעת?

☒ למה ימנע טעמם של אלו המינים במן - מהנאת הגברים ושאר הנשים שאינן מניקות?

נמשיך בקטע הבא

בד"ה האחרון "החציר"-פירש"י:

הקשאים - הם קוקומברו"ש בלע"ז: אבטיחים - בורק"ש: החליר - כריסין פוריל"ש ותרגומו [ע' אגז"י'...?] ית בוציניא וכו'.

הבה נעיין בלשון תרגום-אונקלוס:

"דכירין אנחנא ית נונייא דהוינא אכלין במצרים מגן, ית בוצינייא וית אבטיחייא וכרתי ובצלי ותומי:

- ☒ מהו אם-כן תרגום של תיבת "החציר"?
- ☒ ואולי כוונה אחרת התכוון רש"י: "ותרגמו" לפרש מחדש את כל הפסוק מראשיתו - על פי התרגום?
- ☒ וא"כ כמה שונה פירושו מפירוש אונקלוס?
- ☒ ומה הוקשה לו לרש"י בפירושו - עד שנוקק לפירוש התרגום?

הביאור בכל הנ"ל

קטע-קטע ברש"י:

הטעם שאין רש"י מפרש "חינם" כהרמב"ן:

- להרמב"ן - טעם דגים היה להם במן? הוכיחו!
- האם לרמב"ן בעד כסף כן יכלו להשיג דגים במדבר?
- א"כ הפרש של "חינם" אינו רלבנטי בתלונתם!
- לדידו - גם שאר המינים אכלו במצרים "חינם"?
- א"כ מדוע לא הציב תיבת 'חינם' בסוף הרשימה?
- האם לרש"י תיפתרנה כל השאלות הנ"ל?
- ד"ה 'את הקשואים' [בלי וא"ו החיבור] ברש"י מוכיח את הפרדת תלונת-הדגה מתלונת-הקישואים?
- התדעו עתה מנין הסיק רש"י ש"המן משתנה" לכל המעמים מלבד אלו?

לכן נקט רש"י
שקשואים [כאן] הם מלפפונים
שהם כמו האבטיחים :

"עתידי-מים"

וסיבת ה"עיתוי" היא:

התבערה והחום

גרמה לתשוקת-רוייה

[אפילו אם הם מהמאכלים הרעים...]

ומה שצירפו ה'דגה' שאינה מרווה
לתלונת שאר המינים?
שתי אוכלוסיות היו [האספסוף ובני ישראל]
ותלונותיהם שונות

ברם

משמגיע רש"י לפי' תיבת "החציר"

כרישין – שאינן "עתידי-מים"

[נשבר] ה"מכנה-המשותף" של המינים]

חוזר הוא לפירוש התרגום

המספק את המכנה-המשותף המושלם

ופירוש אחד משלים את השני

הלקח הערכי בעבודת השם:

ערמומיותו של היצה"ר: תחילה תולה התאוה
ברויית הצמאון – צורך חיוני

אבל כשהרשימה מתארכת... מתגלה ש'התאוה -
תאוה' ! לעצם ה'תאוה' ולפריקת עול
אבל 'מתרגמים' זאת שזהו רק בשביל 'צרכים'...

הטעם של רש"י

לחלוק על תרגום-אונקלוס בזיהוי-הקישואים:

לפי אונקלוס הגענו ל"מכנה-משותף"
לכל חמשת מינים הללו
[בעיות עיכול בבני המעיים]

אבל לשיטתו יישארו שתי-קושיות
בפשוטו של מקרא:

א.

בעיית ה"עצירות" של המן לא החלה עתה
אם כן מה ראו ישראל להתאונן על כך
דווקא ב"עיתוי" זה?

ב.

מכללות הנושא משמע
שהמתאוננים לא בקשו "תועלת-תכליתית"
[כ"ריפוי בני-מעיים"]

אלא

"התאוה תאוה" "ועתה נפשנו יבשה"
בקשת-תענוג

[ומה גירה תאוותם כל כך במינים אלו
שאינם הדליקטס הנעלים ביותר? ...]

ג.

מדוע מנע מהם הקב"ה
טעם ה"בוציניא" [דלעת-קטנה]
שהיא טובה לגוף ?

ד.

ולמה בכו בחדא מחתא על 'הדגה'?
שאינם משלשלים בני מעיים – אדרבה
הם מהמאכלים הרעים?

האמנם סבלו ישראל מבני מעיהם?

רש"י על במדבר פרק כא פסוק ה
בלחם הקלוקל – מד (ע"ז ה) לפי שהמן נבלע
באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה
שיתפח צמעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו
מוליא:

מסקנה:

ה"מכנה-המשותף של אלו המינים:

טובים לבני-מעיים

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עה/א
את הקשאים ואת האבטחים : רבי אמי ורבי אסי
חד אמר טעם כל המינין טעמו במן, טעם חמשת
המינין הללו לא טעמו בו [ובקשו טעמם]

וחד אמר טעם כל המינין טעמו טעמן וממשן
והללו טעמן ולא ממשן

ואולי יש לומר:

**שאונקלוס סובר כמאן דאמר
שטעם מינין הללו טעמו ולא ממשן**

[ולריפוי המעיים דרוש המירקם והסיבים
של מאכלים אלו ולא די ב"טעמם" בלבד]

ולכן לדעתו דרשו ממשן של אלו.

רש"י סובר כמאן דאמר :
שגם טעם מינים אלו לא טעמו כלל
ובכיתתם היתה על העדר-הטעם

נשאלת השאלה:

איזו מעליותא יש בטעמם של אלו דווקא?